

УДК 37.031.2:437.3

*Ольга Валенкевич,
аспірант кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

**ВПЛИВ ЧЕСЬКИХ МУЗЕЇВ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС
(З ПРАКТИКИ РОБОТИ «ФОРТЕЦІ ПІЗНАННЯ»
У МІСТІ ОЛОМОУЦЬ)**

У статті розглянуто діяльність чеського дитячого музею «Фортеця пізнання» у місті Оломоуць, де навчають та розвивають дітей з використанням інтерактивних технологій. На основі вивчення напрямів наукової освіти конкретної дитячої установи (ігрові форми, інтерактивні експозиції, програма діяльності гуртків для дітей, розвиток інфраструктури музею тощо) визначено місце дитячого музею в системі неформальної освіти Чеської Республіки. Зроблено висновок про необхідність запровадження досвіду такої роботи у вітчизняних дитячих музейних установах.

Ключові слова: *культурно-освітня робота, чеський дитячий музей, інтерактивне навчання, науковий центр, музей науки.*

В статье рассматривается деятельность чешского детского музея «Крепость познания» в городе Оломоуц, в котором обучают и развивают детей при помощи использования интерактивных технологий. На основе изучения направлений научного образования конкретного детского музейного учреждения (игровые формы, интерактивные экспозиции, программа деятельности кружков для детей, развитие инфраструктуры музея и т.д.) определено место детского музея в системе неформального образования Чешской Республики. Сделан вывод о необходимости внедрения опыта такой работы в отечественных детских музейных учреждениях.

Ключевые слова: *культурно-образовательная работа, чешский детский музей, интерактивное обучение, научный центр, музей науки.*

The article discusses the activities of Czech children's museum «Fortress of cognition» in city Olomouc in the Czech Republic, which teaches and develops children with the help of interactive technologies. They influence the formation of personality competency of the museum educator, helping to carry out efficiently the educational process, promote the effective implementation of education in terms of the museum environment. The article is devoted to a definition of the place and the role of the pedagogy of museum in organization of the cultural and educational process in museum. The role of the children's museum in non-formal education in the Czech Republic is described.

There are shown the directions of scientific and technical education in the form of a game, using the latest technological advances. The necessity of introducing such work experience in Ukraine is shown. Borrowing the experience of foreign colleagues is important because the activities of our museums sometimes requires radical restructuring. Prospects for further development of this problem lies in the consideration of other foreign museums that will enable national museums to adopt better and increase efficiency.

Key words: *cultural and educational work, Czech children's museum, interactive learning, scientific center, museum of science.*

Сучасний стан розвитку суспільства і освіти вимагають виховання високорозвинутої особистості, здатної бути ініціативною в отриманні знань. За таких умов актуалізується потреба розробки різноманітних напрямів та форм музейно-педагогічної діяльності як ключового засобу узгодження навчальних знань з навколишнім світом; збагачення змісту взаємодії музею та школи як суспільних освітніх закладів [4]. Науковим підґрунтям музеїв нового типу стала розроблена психологом Ж. Піаже теорія операційного інтелекту та сенсомоторної асиміляції, яка визначала необхідність активної взаємодії дитини з реальним світом, що відобразилось у діяльності М. Спока (1961 р., Бостонський дитячий музей), Франка Оппенгеймера (1969 р., «Експлоратаріум» у Сан-Франциско) та ін.

[6]. Це органічно впливає із взаємозв'язку сучасної освіти з культурною діяльністю, що досліджували Б. Гершунський, В. Зінченко, Л. Підласий та інші вчені. Концепції художньої освіти та виховання засобами музею розглядали М. Гнедовський, А. Ліхтварк, Г. Осборн та інші видатні науковці.

Проблема розуміння ролі художнього музею як соціокультурного інституту, що формує естетичний і художній смаки, творчі можливості, розглядається у працях А. Бакушинського, Н. Романова, Н. Федорова та інших дослідників особистості. Культурно-освітню діяльність музеїв України проаналізовано у роботах Т. Белофастової, Л. Великої, Л. Гайди [1], Н. Ганнусенко, І. Довжук [2], Н. Капустіної, О. Караманова [3], А. Луньова, Н. Мартем'янової, В. Снагощенко, В. Якубовського та інших учених. Основи музейної педагогіки, взаємодії чеських музеїв із закладами освіти розглядали А. Брабцова [7], Л. Лудікова, П. Шобаньова [8; 9], В. Юва та інші дослідники. Однак проблему неформальної музейної освіти на теренах України розглянуто ще недостатнім чином, невивченим залишається ряд питань, пов'язаних, зокрема, із запозиченням передового закордонного досвіду.

Мета статті – продовжити вивчення освітнього потенціалу дитячих музейних установ Чеської Республіки, в яких накопичено значний досвід співпраці музеїв із закладами освіти. За основу розгляду взято діяльність чеського дитячого музею «Фортеця пізнання» у місті Оломоуць.

Головним педагогічним засобом формування компетентностей в учнів загальноосвітньої школи є отримання наукових знань традиційними способами (пояснення вчителя, робота з підручником, самостійна робота тощо). Однак сучасне суспільство надає ширші можливості в набутті знань неформальними способами [4]. Прикладом такого підходу можемо вважати здійснення освітнього процесу в умовах музейного середовища.

У цілому під освітою вчені розуміють процес передачі набутих поколіннями знань і культурних цінностей у формі суб'єкт-об'єктної і суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагогів з учнями, в результаті чого проходить становлення і самоідентифікація особистості (точка зору А. П. Валицької, Б. С. Гершунського, Н. В. Борцовської) [3]. Слід відмітити, що в умовах інформативного суспільства, яке розвивається, під освітою розуміють і процес, притаманний становленню і розвитку особистості протягом усього періоду її активної соціальної діяльності (Г. Л. Ільїн) [6]. У такому розумінні освіти музейна педагогіка постає як особливий, активний процес передачі надбань суспільства (розуміння функції та ролі музейних експонатів), в результаті чого відбувається формування соціально розвиненої особистості.

Використання прикладних педагогічних технологій у різних галузях наукових знань останнім часом стало характерною прикметою різних країн, що свідчить про осмисленість, системність та демократичність освітньої системи. Процеси демократизації освіти активно проходять і в Україні, адже успішне засвоєння багатьох життєво важливих знань залежить від рівня розвитку суспільного прогресу, вміння використати нові та старі надбання країни [3]. З цього погляду важливим є розуміння цінності різноманітних культурно-історичних пам'яток, зосереджених у музеях, та створення нових, здатних на якісно новому рівні передати знання новим поколінням.

На нашу думку, запозичення закордонного прогресивного досвіду в галузі науково-освітньої діяльності є тим містком, який допоможе підняти рівень української освіти в умовах музейного середовища. Тому варто розглянути, яким чином організований процес отримання знань в дитячих музеях Чеської Республіки. Серед багатьох дитячих музейних установ цієї країни «Фортеця пізнання» в Оломоуці займає особливе місце, оскільки є сучасним музеєм науки, розміщеним в історичній будові. Його виникнення не випадкове, адже сучасний стан чеської освіти надає можливість усіма можливими способами поза межами школи продовжувати навчально-освітній процес.

Сьогодні на території гарно збереженої королівської фортеці в Оломоуці знаходиться історична будівля з дерев'яною конструкцією, яка ще в 1857 році була невіддільною частиною укріплення бастиону. Пізніше в ній зберігалась військова амуніція, зброя, а сьогодні це місце прихистку для науки та неформальної освіти.

Історичним підґрунтям стало те, що в другій половині XVIII століття імператор Марія-Терезія вирішує збудувати королівсько-імперське укріплення в Оломоуці, у серці Моравії. Для цього було знесено оломоуцькі околиці, а на їхньому місці в 1745 році збудовано укріплення для бастиону. Його план придумали австрійські військові інженери, які продовжували традиції французької та голландської шкіл. На будові працювали солдати, наймані робітники й ув'язнені. У 1757 році робота завершилась, укріплене місто з трьох боків виявилось оточене водою, а вільний доступ існував тільки з західного боку, від військового полігону. Частиною укріплення стала також так звана Королівська загорожа у південній частині фортеці, яка оберігала затоку, утворену спорудами і Млинською протокою. Саме за цією загорожею на одному з місць у 1857 році виникли склади амуніції, зброї та пороху, адже країна готувалася до можливого початку війни [9].

Сама територія Королівського укріплення сьогодні є частиною Міського історичного заповідника, а тоді була головними воротами до Оломоуця – до серця Моравії. Зараз це артерія науки та її сучасного популяризування. Колишній військовий склад, а пізніше сумна руїна, у квітні 2015 року повністю перетворюється в прогресивний музей науки природничого факультету Університету ім. Ф. Палацького [10]. Над чіткою роботою та дотриманням збереження історичної споруди тут постійно наглядають працівники Національного інституту пам'яток в Оломоуці, котрі від самого початку сліdkують за максимальним збереженням автентичності унікальної нерухомої культурної пам'ятки.

Мета проведення роботи дитячого музею «Фортеця пізнання», розміщеного на території історичної споруди, полягає в тому, щоб у цікавій формі наблизити наукові дослідження до дітей усіх вікових категорій.

Передусім завдяки своєму нетрадиційному приміщенню та актуальному спрямуванню на неформальну освіту, сьогодні «Фортеця пізнання» є приміщенням для фантазії. Тут цікаво перетинаються багата старовина з динамічним сьогоденням, а «Фортеця» таким чином формує потенціал працювати з усіма віковими категоріями: від учнів школи до студентів університету, від родин з дітьми до пенсіонерів.

Музей пропонує декілька цікавих програм під загальною назвою «Фортеця науки». Перша з них, «Інша історія!», надає можливість вибрати свою історичну уніформу і відправитися з організаторами експозиції до тих часів, коли в Оломоуці писалась історія. Ерудовані та талановиті екскурсіводи все розкажуть про життя у фортеці в часи, коли вона пам'ятала військові конфлікти. Мова йде про медицину, будівництво, картографію та військову справу XVIII століття. Центральне місце в експозиції займає історія в коміксах на дванадцяти великоформатних панелях. Говориться про виникнення імпозантної оломоуцької фортеці,

ведеться захоплююча розповідь про історичні події, в яких беруть участь імператриця Марія-Терезія чи король Франц Йозеф I [10].

Друга програма під назвою «Жива вода» цікава тим, що її ведучими є комахи у збільшеному вигляді. Погляд крізь лупу та сучасні мікроскопи дає можливість довести, що не всі комахи страшні на вигляд, як це здається спочатку. На коротку мить екскурсант стає одним із створінь, що мешкають у воді. У руслі ріки він зустріне ефемериду одноденку чи інших істот, у затоці живуть ракоподібні та їх друзі, на піщаному березі зустрінеється з бабкою та іншими, а насамкінець чекає подорож до підводної печери [8].

Третя експозиція, «Розум на долоні », проведе відвідувачів до восьмиметрового макету людського мозку, де перед очима з'явиться нейронна сітка, складна для сприймання. На відвідувачів чекають логічні завдання, головоломки, загадки, шифри, котрі зможуть протестувати знання та інтелект. Цікавим також є гіроскоп – пристрій, який використовують на космічній станції. Завдяки йому можна себе відчувати пілотом акробатичного літака.

Наступна експозиція, «Світло й п'ятьма», розкаже, як виникає світло, скільки зусиль треба прикласти, щоб загорілась звичайна електрична лампочка , чим вона відрізняється від сучасних нових ламп . Можна з'ясувати суть ультрафіолетового випромінювання, що може зробити електричний потік, як розігріти музичний інструмент.

Програма «Електронний планетарій» перенесе кожного до іншого світу. Можна зануритись до глибин світового океану, відчувати силу звуку, пройти разом з легендарним Нейлом Армстронгом по поверхні Місяця. Потім чекає наближення на максимально можливу відстань до самого Сонця [10].

Усі програми розраховані на невеликі групи , максимально до 20 осіб. Крім того, можна подивитись у 3D форматі один із шістьох пропонованих науково-популярних фільмів, котрі можна вибрати й замовити наперед по Інтернету.

Крім іншого, «Фортеця пізнання» є цікавим місцем для проведення різних зібрань. Тут можна замовити приміщення для проведення конференцій, симпозіумів, занять гуртків, лекцій, ворк-шопів, відвідування важливих гостей тощо. Всім бажаючим пропонується скористатися трьома великими залами на 250 чоловік, розміщеними в дерев'яній споруді ХІХ століття. Можна користуватися сучасною проекційною та звуковою технікою, музей пропонує фотодокументальний супровід та обслуговування фуршетів.

Загалом у музеї вдало поєднані історичне минуле, наука й розважальні ігри, що разом підсилює загальне враження від відвідування.

Для учнів продумані програми на весь навчальний рік для всіх класів, від першого до останнього. Екскурсійна програма є цікавою та різноманітною, доповнює та унаочнює отримані в школі знання.

Пропонуються експозиції з нетрадиційної фізики, географії подорожей, таємничої математики, експериментальної хімії, захоплюючої біології та вражаючої історії. Можна наперед замовити навчальний матеріал з запропонованої відвідувачам брошури чи по Інтернету.

Програма проведення діяльності музею є цікавою та різноманітною. Постійно пропонуються цікаві зустрічі з науковцями, лекції, бесіди, як наприклад, 6 березня 2017 р. музей з лекцією та бесідою разом з ректором Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці Ярославом Міллером відвідав керівник Академії Наук Чеської Республіки, професор Їржі Драгош, який підняв питання співпраці АН ЧР з університетами [10].

На території музею постійно працюють курси «Дитячого університету», який пропонує в рамках програми «Маленькі студенти» дітям 8–12 років повчитися в університеті. Лекції для слухачів проводять кращі науковці з різних галузей знань, в кінці курсів виписуються дипломи про закінчення.

Для людей пенсійного віку музей пропонує під назвою «Близькі зустрічі літніх людей» роботу «Університету здоров'я для всіх зрілих людей». Відвідувачі послухають, як змінити свій спосіб життя, ефективно передбачити чи хоча б зменшити проблеми зі здоров'ям, пов'язані з віком. Ерудовані лектори пропонують лекції з галузі фізіології людського тіла, мозкових хвороб та фізіотерапії.

Однак найширшою є програма для учнів шкільного віку. Пропонується робота декількома напрямками: «Плавання в пізнанні», «На сторожі пізнання», «Природничий гурток», «Наукове образотворче мистецтво», «Наукова драматургія», «Маленький науковець», «Youtube і наука» [10]. Цікавими є форми роботи цих напрямків діяльності, що відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Форми роботи музею «Фортеця пізнання» в м. Оломоуць

№	Освітня програма	Форми діяльності
1	«Плавання в пізнанні»	Подорожі, екскурсії, плавання по річці Морава, лекції
2	«На сторожі пізнання»	Комікси, ребуси, головоломки, кросворди, інтерактивні тренажери
3	«Природничий гурток»	Робота в наукових лабораторіях, досліди, експерименти, лекції, доповіді, реферати
4	«Наукове образотворче мистецтво»	Малювання, скульптура, техніка живопису
5	«Наукова драматургія»	Інсценізації творів, написання сценаріїв та постановка п'єс
6	«Маленький науковець»	Екскурсії до музеїв, наукових лабораторій, ворк-шопи, лекції з природничих наук, історії, логічні й настільні ігри

7	«Youtube і наука»	Ворк-шопи, соціальні мережі, наукові експерименти, участь у фестивалі «Academia film Olomouc», лекції, бесіди
---	-------------------	---

Діяльність напрямків роботи музею «Фортеця пізнання» є надзвичайно різнобічно розвиненою. Так, у рамках проекту «Плавання в пізнанні» організовано шкільні освітні екскурсії разом з географічним гуртком «Річка Морава». Окремо для дітей різного віку (дитячий садок, початкова, середня школи) організовано освітні програми-подорожі, пов'язані з історією міста, фортеці, підводним життям істот річок; працює гурток юних моряків.

Проект «На сторожі пізнання» пропонує організацію дитячих ігор у формі коміксів. П'ятеро головних героїв (мудра сова Вубі, геніальна кішка Феліс, винахідлива криса Роді, могутня ящірка Тритус і смілива лисиця Елі) утворюють групу супер-охоронців, які кожен своїм характером, діяльністю, розповідями дають уявлення про певну галузь науки. Всі герої є символом цієї галузі, захищають свою фортецю науки, а маленькі відвідувачі музею знайомляться з коміксами, виконують ігрові завдання, ребуси, головоломки, кросворди, що розвивають логіку дітей, а разом з тим дають наукову інформацію.

У рамках діяльності «Природничого гуртка» пропонується програма «Дорога до підводного світу», де науковці університету працюють з дітьми над так званими водяними експериментами: утворюють водяну фортецю, підводну гору, механізм для дощу, грозові хмари. За допомогою мікроскопів діти вивчають будову водяної краплі, знаходять мікроорганізми, що живуть у солоній та прісній воді, а навесні разом з гідробіологами ходять на екскурсії до водоймищ в Оломоуці.

Проект «Наукове образотворче мистецтво» пропонує програму «Наука та мистецтво», в якій в ігровій формі поєднується малювання, скульптура, гончарство з формуванням візуального та смислового сприймання навколишнього світу.

Діяльність проекту «Наукова драматургія» спрямована на формування комунікативності, творчості, рухових та пізнавальних здібностей. Діти вчаться вживатися в мистецьке середовище, розвиваються духовно та інтелектуально [10].

Проект «Маленький науковець» працює вже шостий рік на базі природничого факультету Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці. Діяльність клубу надзвичайно різноманітна та проходить у різних галузях науки (природознавство, історія, хімія, фізика, біологія та ін.), орієнтована на дітей різних вікових груп. Учасники клубу відвідують наукові лабораторії, інститути, музеї, слухають лекції, беруть участь у ворк-шопах і бесідах, що розвиває інтелектуальні можливості. Під керівництвом науковців діти працюють над науковими проектами, грають у логічні чи

настільні ігри, проводять експерименти.

У рамках проекту «Youtube і наука» передбачено роботу з двома групами (початківців та вправних користувачів Інтернету). Цей проект музею сприяє популяризації та комунікації науки в соціальних мережах, організує створення власних відео на Youtube. Для дітей організовано десять ворк-шопів, що допомагають познайомитись зі створенням відео, його вдосконаленням, з різними техніками зйомок, стилями роботи чи звичайними правилами співпраці в соціальних мережах. Разом з аніматорами діти створюють репортажі, фільми, інструкції до наукових експериментів, беруть участь у конкурсах інтернет-користувачів. Досвідченіші користувачі Інтернету зможуть вдосконалити свої вміння, ігрову майстерність, взяти участь у нових наукових експериментах, фільмовому фестивалі. У кінці Інтернет-курсу на дітей чекає прем'єра нових проектів з їхньою участю [10].

Як бачимо, музей «Фортеця пізнання» пропонує цікаві проекти, що показують невичерпні можливості співпраці освітніх установ у всіх ланках (університет, середня, початкова школи, дитячий садок, освіта для пенсіонерів) та музейних і наукових установ. Розвиваються й удосконалюються творчі здібності відвідувачів, розширюється їхній кругозір та поле діяльності, поповнюється запас наукових знань у різних галузях, від природничих наук до мистецьких та медичних.

Такий досвід, безумовно, гідний запозичення та пропагування в інших країнах, на різних рівнях музеєзнавства та освіти. На теренах України це набуде національного колориту, допоможе розвивати та пропагувати вітчизняні галузі науки.

Активна співпраця музею «Фортеця пізнання» та закладів освіти, налагодження роботи різних за напрямками видів навчання сприяли появі нового фаху «Музейна педагогіка», що пропонується для студентів філософського факультету Університету ім. Ф. Палацького в м. Оломоуць.

Аналіз діяльності одного з чеських музеїв («Фортеця пізнання») дав змогу побачити, наскільки різноманітною за формами, засобами й видами роботи, взаємопов'язаною з органами освіти може бути діяльність дитячої музейної установи. Підвищенню якості знань в учнів різного віку сприяє формування емоційно-позитивної мотивації щодо організації процесу освіти, поглиблення знань у різних галузях науки, залучення учнів до інтерактивної діяльності, формування в них відчуття причетності до наукових знань.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми. Перспективним вважаємо вивчення: взаємозв'язку навчально-виховної та позаурочної діяльності в умовах музейного середовища; підвищення ефективності підготовки педагогічних кадрів з цієї проблеми та інших пов'язаних з цим питань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайда Л. А. Музей у навчальному закладі / Л. А. Гайда. – Київ: Шкільний світ, 2009. – 128 с.
2. Довжук І. В. Основи музеєзнавства. Навчальний посібник / І. В. Довжук. – Луганськ: Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2008. – 164 с.
3. Караманов О. В. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи / О. В. Караманов // Освіта та педагогічна наука: зб. наук. праць, 2012. – № 3 (152). – С. 5–12.
4. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://mon.gov.ua/konczepczya.pdf>.
5. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті// Педагогічна газета, 2001. – № 7. – С. 5–10.
6. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учебное пособие / Б. А. Столяров. – М. : Высшая школа, 2004. – 216 с.
7. Brabcová A. Brána muzea otevřená: Průvodce na cestě muzea k lidem a lidí do muzea / Alexandra Brabcová. – Praha: JUKO, 2003. – 585 s.
8. Šobáňová Petra. Edukační potenciál muzea / Petra Šobáňová. – Olomouc, 2012.
9. Šobáňová Petra. Muzejní expozice jako edukační médium 2. díl: Výzkum současných českých expozic / Petra Šobáňová. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.
10. Pevnost poznání [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pevnostpoznani.cz/>